

Пріоритетні цілі екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України у довгостроковій перспективі

Філюк С. М.¹, Зарічняк А. П.²

Опубліковано	Секція	УДК
16.11.2022	Економіка	338.2

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7585394>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У фокусі уваги даного дослідження – питання цілепокладання у ході стратегічного планування екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України у довгостроковій перспективі. Узагальнено загрози, що ускладнюють застосування екосистемного підходу до відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу. Розглянуто зміну структури туристично-рекреаційного потенціалу України під тиском поточних загроз. Досліджено альтернативні напрямки розвитку туристично-рекреаційного потенціалу України до моменту перемоги і у післявоєнний час. Акцентовано на безпекових факторах планування туристично-рекреаційної діяльності. Конкретизовано цілі повоєнного відновлення індустрії туризму.

Ключові слова: стратегічне планування, державна економічна політика у сфері туризму, туристично-рекреаційний потенціал, війна.

¹ кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, <https://orcid.org/0000-0001-9714-7102>

² викладач кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, <https://orcid.org/0000-0001-7191-6583>

Priority goals of the ecosystem restoration of the safety of the tourist and recreational potential of Ukraine in the long term

Annotation. The focus of this research is the issue of goal setting in the course of strategic planning for the ecosystem restoration of the security of the tourist and recreational potential of Ukraine in the long term. The threats that complicate the application of the ecosystem approach to restoring the safety of the tourist and recreational potential are summarized. The change in the structure of the tourism and recreation potential of Ukraine under the pressure of current threats is considered. Alternative directions for the development of the tourism and recreation potential of Ukraine before the victory and in the post-war period were studied. Emphasis is placed on the safety factors of planning tourist and recreational activities. The goals of the post-war recovery of the tourism industry have been specified.

In connection with the unpredictability of the enemy's behavior, the presence in the arsenal of systems for defeating distant targets, which mostly hit civilian targets, the constant threat of opening a second front from the side of Belarus or Transnistria, the issue of security turns out to be key in the formation of a strategy for the development of tourism and recreational potential in the nearest time. At the same time, we understand that the security of the tourist and recreational potential is a broad concept that covers not only protection from current military threats, but also a set of measures to stabilize the situation at various levels - natural, man-made, social and individual-psychological. It was these considerations that we laid down as the basis for specifying the priority goals of the strategy for the ecosystem restoration of the security of the tourist and recreational potential of Ukraine in the long term. The next stage should be the coordination of the efforts of all stakeholders (the state, local communities, citizens' associations, tourism and recreation enterprises) to develop, agree, approve and implement a long-term strategy for the ecosystem restoration of the safety of the tourism and recreation potential of Ukraine.

Keywords: strategic planning, state economic policy in the field of tourism, tourism and recreation potential, war.

Вступ

У 2021 році туристично-рекреаційна сфера України почала оговтуватись від коронавірусної кризи. Часткове вирішення проблеми пандемії завдяки масовій вакцинації і подальше послаблення обмежень сприяли формуванню у гравців ринку оптимістичних очікувань щодо відновлення туристичних потоків і навіть їх приросту у зв'язку з компенсацією штучно пригніченого попиту. У лютому 2022 р. після повномасштабного російського вторгнення в Україну стало очевидно, що український бізнес, у тому числі і у туристично-рекреаційній сфері, очікує нелегкий рік. Першим етапом нової туристичної кризи стала відмова західних перевізників здійснювати рейси в Україну. Наступним – занепокоєння, а надалі і повна заборона авіаційним перевізникам здійснювати подорожі в українському небі.

Масштабні руйнування, втрата основного і людського капіталу, природних і антропогенних туристичних об'єктів та ресурсів стали основними факторами скорочення українського туристичного бізнесу в умовах війни. При цьому втрата туристично-рекреаційного потенціалу мала не лише об'єктивний характер у зв'язку зі злочинним нападом росії, але також спостерігались втрати суб'єктивного характеру – безпекові.

Безпекові втрати головним чином полягають у зниженні рівня певності споживачів у можливості безпечно завершити туристично-рекреаційну діяльність не зіштовхнувшись у процесі з загрозами життю, здоров'ю чи порушенню прав.

Економічну сутність безпекових втрат можемо описати крізь призму зниження обсягів реалізації туристично-рекреаційних послуг, надходжень від реалізації таких послуг до місцевих бюджетів.

Окремі аспекти відновлення туристично-рекреаційного потенціалу досліджували Деділова Т., Домбровська С., Дульцева І., Личенко І., Матушкіна М., Моца А., Недзвецька О., Носирев О., Осипова С., Помаза-Пономаренко А., Рибальченко Н., Роїк О., Середа Н., Шевчук С., Шильнікова З. та ін. Разом з тим, питання цілепокладання у ході стратегічного планування екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України у довгостроковій перспективі залишається обмежено дослідженим.

Очевидно, що безпекові втрати можуть бути повністю припинені лише після перемоги України і капітуляції російського режиму. Однак, зважаючи на їх значення для подальшого відновлення і розвитку туристично-рекреаційного потенціалу України вже на теперішньому етапі актуальним завданням є конкретизація стратегічних цілей екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України у довгостроковій перспективі, що є *метою* даного дослідження.

Результати

Наразі, у звичайних іноземних туристів здебільшого відсутні здатність та мотивація здійснювати подорож до нашої країни у зв'язку з безпековим питанням. Ключовими загрозами для туристичних подорожей, які зберігаються протягом усього періоду війни є масові артилерійські обстріли, ракетно-бомбові удари, значні руйнування інфраструктури, в тому числі критичної, підвищена небезпека поширення військових дій на прифронтові території та призупинення авіасполучення.

Внутрішній туризм, натомість, переживає дисбаланс людського капіталу і засобів розміщення, що потягнуло за собою скорочення пропозиції і зростання цін на відпочинок, а також втрату попиту унаслідок міграції. Внутрішня міграція населення із окупованих та небезпечних регіонів до відносно безпечніших і за кордон закономірно вплинула на обсяги внутрішнього туризму. Значна кількість українців, які були вимушеними тікати від бомбардувань та небажання знаходитися в умовах окупації, переїздили зі свого помешкання, розташованого або у східних, або у центральних, або ж у південних регіонах та розселюватися у безпечніші райони західної частини країни, тим самим збільшуючи надходження від туристичної діяльності там. В той же час, спостерігається скорочення туристичних зборів, в тій місцевості, де здійснювалися або ще здійснюються бойові дії, а також на тимчасово окупованих територіях [1].

Крім руйнувань житлового фонду та інфраструктурних комплексів, негативний вплив на туристично-рекреаційний потенціал чинить і рівень екологічної деградації певної території, стан флори та фауни на територіях, у тому числі заповідних, які невизначених час перебуватимуть без догляду під тимчасовою окупацією [2]. Питання невизначеності строку перехідного періоду видається ключовим для реалізації екосистемного підходу до відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу. Практично неможливо спрогнозувати зміну статусу регіону у зв'язку з динамікою бойових дій та переміщень військ противника. Закономірно, що така неясність впливає на ускладнення стратегічного, у тому числі – фінансового планування на рівні держави, регіонів і суб'єктів господарювання.

На сьогодні, територія ведення бойових дій охопила понад третину територій природно-заповідного фонду України. Втрат з вини ворога при цьому зазнають природоохоронні об'єкти – заповідники, національні парки, а також зоопарки. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, відмічає, що агресор здійснював чи продовжує здійснювати бойові дії на території 900 об'єктів

національного природно-заповідного фонду загальною площею 12406,6 кв. км або 1,24 млн га, що дорівнює приблизно третині від всіх площ природно-заповідного фонду нашої країни [3]. Значна кількість регіонів України – Харківська, Луганська, Донецька, Херсонська, Запорізька області охоплені військовими діями через російську агресію; інші області і столиця перебувають під постійною загрозою ракетних ударів і атак безпілотників. Ускладнена і оцінка точного обсягу шкоди об'єктам природно-заповідного фонду і культурно-історичної спадщини унаслідок нападу росії, адже навіть після деокупації території зберігається мінна небезпека і загрози обстрілів з артилерії і РСЗВ, тож здійснення природоохоронної діяльності має суттєві обмеження.

Під тиском загроз карта туристично-рекреаційного потенціалу України продовжує зазнавати суттєвих змін. До війни структура туристично-рекреаційних послуг, представлена на ринку України була вкрай різноманітна. До війни ключовими напрямками були морський, культурний, оздоровчий, спортивний, екстремальний, гірськолижний, гастрономічний, винний та інші види туризму. Нині акваторії морів і пляжі практично втрачені через замінування, отже, відродження пляжного туризму буде відтерміновано до досягнення повної безпеки узбережжя, що на довгий час і після перемоги перемістить цей вид із перших щаблів рейтингу популярності у внутрішніх та іноземних туристів. У найближчі роки прогнозується зміна структури пріоритетних видів відпочинку, поява нових видів туризму, як наслідок сучасних реалій та вимог споживачів [4].

Не зважаючи на продовження війни, населення усе ще перебуває у пошуку альтернативних звичним способів задоволення туристично-рекреаційних потреб. Слід зауважити, що найбільш важливою складовою попиту надходить від людей, які безпосередньо докладають зусиль для перемоги України залишаючись на своїх місцях впродовж всього часу від початку війни. Це військові, співробітники ДСНС, лікарі, волонтери, підприємці та державні службовці. Частина з цих людей втратили домівки, переживають втрату чи розлуку з близькими, страждають від депресії та емоційного вигорання. Збереження людського потенціалу держави вимагає забезпечення потребуючих рекреаційними послугами, новими позитивними емоціями та враженнями, що є подекуди більш важливим завданням, ніж фінансова та матеріальна підтримка.

З огляду на психосоціальний чинник, і за звичайних умов на сучасному етапі розвитку ринкової економіки набуває обертів «економіка вражень». Сучасних перетворень у світовій економіці характеризуються зміщенням фокусу від виробництва товарів та послуг до певних вражень та емоцій, які можуть придбати покупці. Таким чином відбувається перехід до нового виду економіки – економіки вражень. Після досягнення якісної довершеності продукту чи послуги в умовах конкуренції суспільні відносини, які складаються між суб'єктом господарювання та споживачем поступово переходять у формат, де даний господарюючий суб'єкт стає «режисером вражень», а споживач стає «глядачем» або ж «гостем» [5].

Важливою перевагою економіки вражень, особливо цінною при імплементації в умовах воєнного стану є те, що товар або послуга викликають емоції не лише у споживачів, а і у продуцентів при здійсненні виробництва та просування. Найбільш перспективним видом діяльності у туристично-рекреаційній сфері, що має потенціал до розвитку у рамках економіки вражень є екскурсійна діяльність. Узагалі, історично екскурсійна діяльність вважається однією з ключових ланок туристичної індустрії. Туристи воєнного часу більш чітко сприймають красу довколишнього середовища, значно довше милуються краєвидами, особливо цінують здатність доторкнутися до природи, адже суттєвою потребою залишається одержання саме позитивних емоцій [6].

У відносно безпечних регіонах відновлюється музейний, історичний, духовно-просвітницький напрямки екскурсійної діяльності.

Окрім тривалих екскурсій доволі популярними серед внутрішніх туристів є одноденні тури, у рамках яких є можливість відвідати природні і історико-культурні пам'ятки, довідатись щось нове про історію і видатних постатей рідного краю, або ж спостерігати за відмінними від звичних флорою та фауною. Для здійснення поїздок обираються ті райони, які не відчували на собі активних бойових дій, мінувань або ракетних обстрілів, або ж вже дочекалися дозволу ДСНС для відвідувань (наприклад, Добропарк біля Києва був ретельно перевірений і отримав підтвердження відсутності мін та снарядів, а відтак – дозвіл на відвідування [7]). Іншим прикладом регіону, де можуть відновитися туристичні маршрути є Житомирська області, де було здійснено обстеження на території геологічного заказника «Камінне село» площею 15 гектарів, та затверджено акт виконання робіт щодо огляду місцевості на предмет можливої наявності вибухонебезпечних предметів. У результаті суб'єкти туристичної діяльності одержали підтвердження щодо можливості безпечного відвідування даної території.

Ефективність планування туристично-рекреаційної діяльності тісно пов'язана з повним урахуванням безпекових факторів [8]. Навіть для відносно безпечних територій зберігається загроза раптового ракетного удару. Перш ніж розпочати маршрут, організатори повинні переконатись у наявності та доступності місць, які можуть слугувати укриттям при виникненні небезпеки. Відвідування лісів, в тому числі в'їзд до них транспортних засобів або іншої техніки заборонене впродовж всього строку дії воєнного стану. Тривалі поїздки ускладнюються через проблему доступності пального та його високої вартості. Також варто враховувати, що частина готелів і закладів харчування не функціонують або діють у режимі прийому внутрішньо переміщених осіб.

З перебігом часу також тема війни набуде актуальності і для іноземних відвідувачів, у яких виникнення бажання побачити сліди того, як Україна, отримала перемогу над імперією зла. За цим напрямком, наприклад, для киян та гостей міста працівниками Управління туризму та промоцій КМДА та КП «Київський міський туристично-інформаційний центр» розроблено 5 маршрутів – «Київ незламний», «Київ історичний», «Київ хрещатий», «Київ гастрономічний», а також «Київ туристичний», які, зокрема, дозволяють ознайомитись з різними аспектами протистояння ворогу у час загрози окупації Києва [9].

Війна, на жаль, створила передумови для розвитку так званого «темного туризму», що охоплює подорожі до місць, які пов'язані зі смертю, сумом, стражданнями. Прихильники темного туризму здебільшого відвідують кладовища, місця поховань, катастроф (природних чи техногенних), чи місць масової загибелі [10]. Важливим завданням, яке постає у цьому контексті перед організаторами туризму є дотримання етично-моральних норм та обмежень, просування ідейно-патріотичного напрямку такого виду туризму щодо пам'яті загиблих та поширення інформації про військові злочини окупантів.

З огляду на окреслені чинники, припускаємо, що у центрі уваги внутрішніх туристів після завершення війни буде рекреаційний, санаторно-курортний, медичний, психологічний, етнографічний, «пам'ятний», темний, а також мілітарний туризм. Географічно відновлення потенціалу внутрішнього туризму розширюватиметься по мірі відновлення безпеки територій. Запорукою відновлення туристично-рекреаційного потенціалу стане унебезпечення територій, створення комфортних умов для туристів і підтримання місцевих осередків туристично-рекреаційної діяльності [4].

У повоєнний період, медичний та рекреаційні види туризму у нашій країні вочевидь матимуть змогу вийти на якісно новий щабель, що пояснюється інтенсивним

обміном досвідом українських медиків і реабілітологів із іноземними колегами у розгорнутих військових шпиталях, а також надали у ході співпраці за спільними реабілітаційними та рекреаційними програмами для військових і дітей, котрі постраждали унаслідок війни.

Перспективним напрямком стане і психологічний туризм, попит на який формуватиметься з числа осіб, котрі під час війни і окупації одержали суттєву психологічну шкоду. Здійснення психологічних туристичних подорожей матиме на меті поєднання комфортного відпочинку із емоційно-насиченою туристичною діяльністю для відновлення психологічної рівноваги і духовних сил. Допоміжну роль у досягненні відіграватиме інтеграція елементів терапії, навчання, духовного оновлення. У якості прикладів певних специфічних психологічних напрямів, які активно застосовуються в туризмі, можна виокремити ландшафтну терапію, фототерапію, евідмотерапію («терапію щастям»), анімалотерапію [11].

Перспективними локаціями для розвитку психологічного туризму є, до прикладу наскельна фортеця Тустань; гора Тотоха в селі Медвин Київської області; село Буша Вінницької області; Лиса гора неподалік Ржищева Київської області; гора Богит у заповіднику «Медобори» Тернопільської області; буддистський храм «Білий Лотос» у Черкасах [1].

Основи для екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу необхідно закладати уже зараз. Це дозволить спланувати відновлення і соціально-економічних розвиток регіонів, сфокусувати необхідні інвестиції і людські ресурси для досягнення сталого розвитку у короткостроковому періоді і забезпечення конкурентоздатності української туристично-рекреаційної галузі на міжнародному ринку у довгостроковій перспективі. Узагальнюючи результати дослідження, пропонуємо наступні ключові стратегічні цілі екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України у довгостроковій перспективі (рис.1).

Повоєнне відновлення туристичної галузі України визначатиметься низкою чинників, таких як тривалість війни; масштаби руйнувань інфраструктури і швидкість її відбудови; зміна структури туристичних потоків з домінуванням внутрішнього туризму; динаміка рівня доходу громадян; ефективності застосування маркетингових технологій з метою залучення іноземних туристів з урахуванням зростання інтересу до України, її туристично-рекреаційного потенціалу; динаміки міграційних процесів; можливостей залучення іноземних інвестицій.

Висновки

У зв'язку з непередбачуваністю поведінки ворога, наявністю на озброєнні систем ураження далеких цілей, які здебільшого влучають у цивільні цілі, постійною загрозою відкриття другого фронту зі сторони Білорусі або Придністров'я, питання безпеки виявляється ключовим у формуванні стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу на найближчий час. Разом з тим, розуміємо, що безпека туристично-рекреаційного потенціалу є широким поняттям, яке охоплює не тільки захищеність від поточних військових загроз, але також комплекс заходів щодо стабілізації ситуації на різних рівнях – природному, техногенному, соціальному і індивідуально-психологічному. Саме ці міркування ми заклали у основу конкретизації пріоритетних цілей стратегії екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України у довгостроковій перспективі. Наступним етапом має стати координація зусиль усіх стейкхолдерів (держави, місцевих громад, об'єднань громадян, підприємств сфери туризму та рекреації) щодо розробки, узгодження, затвердження та реалізації довгострокової стратегії екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України.

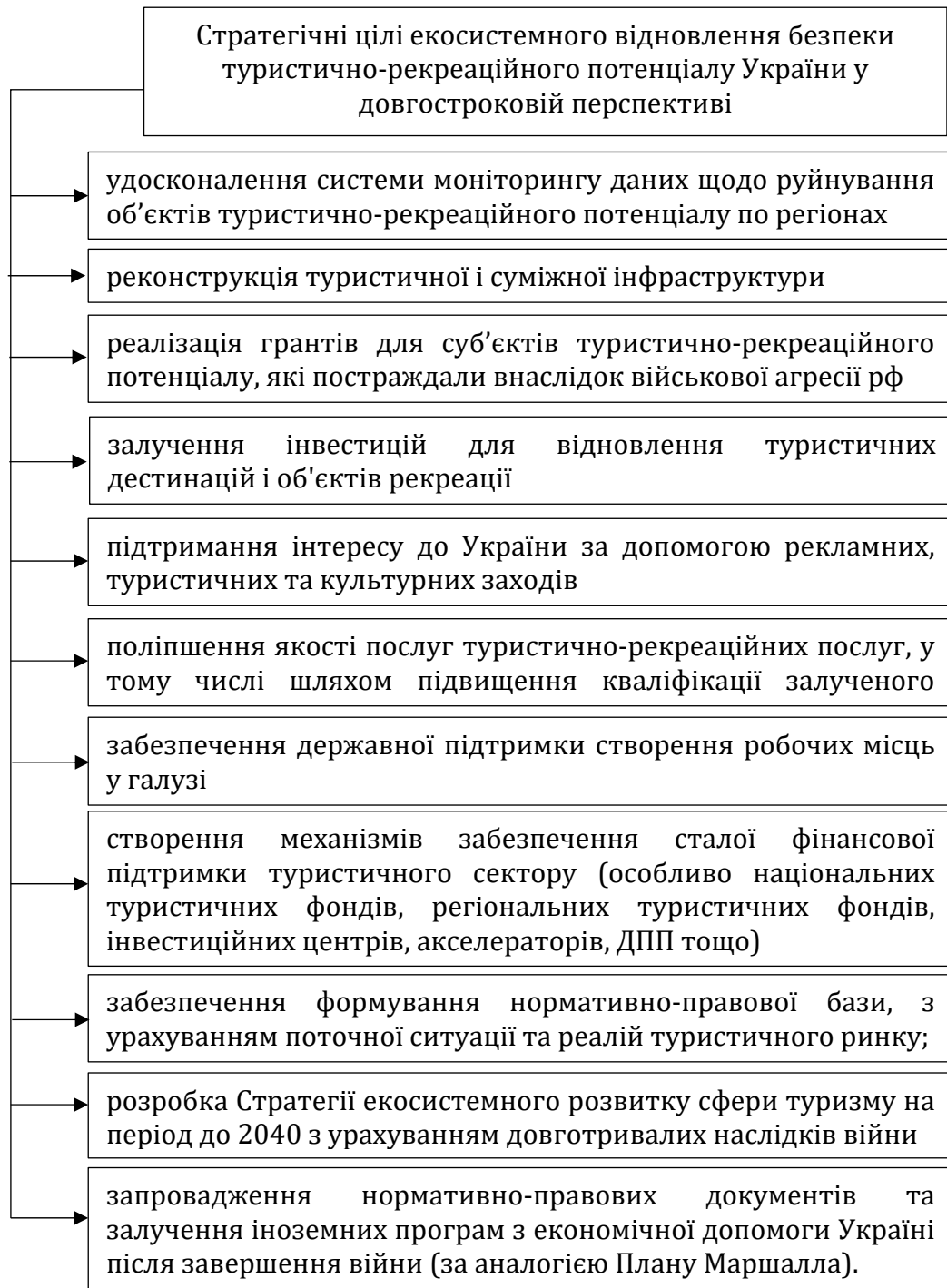

Рис. 1. Цілі повоєнного відновлення індустрії туризму

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 4; 5]

Список використаних джерел

1. Моца, А., Шевчук, С., Середа, Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. №41. URL:<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
2. Личенко І. О. Проблеми екологічної безпеки тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та організаційно-правові засади їхнього вирішення. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія :*

- Юридичні науки.* 2016. № 845. С. 279-284.
URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_845_45
3. Інформація про наслідки для довкілля від російської агресії в Україні 24 лютого – 14 березня 2022 року. URL:<https://bit.ly/3HCs9t5>
 4. Деділова Т., Носирєв О., Осипова С. Стратегічна концепція відбудови туристичного потенціалу України у поствоєнні часи. *Соціально-економічні проблеми і держава.* 2022. Вип. 1 (26). С. 46-54. URL:
<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22dtvupc.pdf>
 5. Роїк О.Р., Недзвецька О.В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки».* 2022. № 46. С. 11–15
 6. Федорченко Н.В. Право людини на туризм: взаємодія держави та громадянського суспільства. *Права людини в епоху цифрових трансформацій.* Тернопіль: Вектор, 2022. С. 104-106.
 7. Добропарк відкрито для відвідувачів, там квітнуть тюльпани. URL:<https://hmarochos.kiev.ua/2022/05/07/dobropark-vidkryto-dlya-vidviduvachiv-tam-kvitnut-tyulpany-foto/>
 8. Домбровська С. М., Помаза-Пономаренко А. Л., Рибальченко Н. П. Туризм і право на нього в контексті гарантування безпеки: монографія. Харків: «Діса плюс», 2022. - 272 с.
 9. «Київ незламний»: новий туристичний маршрут столицею. URL:<https://kmr.gov.ua/uk/content/kyiv-nezlamnyy-novyy-turystychnyy-marshrut-stolyceyu>
 10. Шильнікова З.М., Дульцева І.І., Матушкіна М.В. Тенденції розвитку «темного» туризму та його мотиваційні аспекти. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/112.pdf>
 11. Гуменюк Г. М., Ткачівська І. М., Цап І. Г. Туризм як засіб корекції психоемоційного стану учасників АТО. *Освітні обрії.* 2021. Т. 53. № 2. С. 62-66.